Nyborg Strand 2013

Autisme og ADHD

I et socialt og udviklingspsykologisk perspektiv

Jannik Beyer
Leder af specialfunktionen autisme / ADHD
Socialstyrelsen

VISO

Kognitive udviklingsproblematikker

- 3000 henvendelser om året
- I 70 pct. af sagerne efterspørger kommunen konkrete redskaber og metoder
- Kommunerne efterspørger redskaber og metoder om:
  - Autisme
  - ADHD
  - Udviklingshæmning

KVALITET

(set fra et BUM perspektiv)

Departement / Servicestyrelse / VISO

BESTILLER
Kommune

Kvalitet som:

Lovlighed
Effektivitet
Synlighed

UDFØRER
Offentlig / privat

Kvalitet som:

Høj faglighed
Høj sensitivitet

borger **metode**

MODTAGER
Borger

Kvalitet som:

Indflydelse på eget liv
-
Livsperspektiv

Diagnosticerer vi flere og flere?

- Klinisk forekomst af ADHD mere end tidoblet inden for 10 år
  (Lægemiddelstyrelsen)
- Klinisk forekomst af autisme femdoblet inden for 20 år
  (Lægemiddelstyrelsen)
- Halvdelen af alle psykiske lidelser opstår omkring 14 års alderen og 75% opstår inden 25 års alderen
  (WHO)

Børn med funktionsnedsættelser (§ 41)
født i 1998

- Bliver langt oftere drillet og mobbet.
- Har 100% øget risiko for psykiske problemer
- Halvdelen har koncentrationsproblemer
- Mindre kontakt til kammerater i og uden for skolen
- Langt færre muligheder for at udvikle venskaber, uanset tilknytning til almindelig folkeskole
- Arbejder helst for sig selv i skolen og er normalt glade for lektier

SFI survey, april 2011

Familien

Mødre søger læge grundet ondt i hjerte, angst, nervøsitet samt migræne (100% øget risiko).

Smerter i led og knogler, træthed, søvnproblemer og depression ses hyppigt (50 – 100% øget risiko).

50% af forældre går sjældent eller aldrig ud at spise, i biografen, på besøg hos venner eller på udflugt.

Mødre spiller og leger langt mere med deres barn.

SFI survey, april 2011

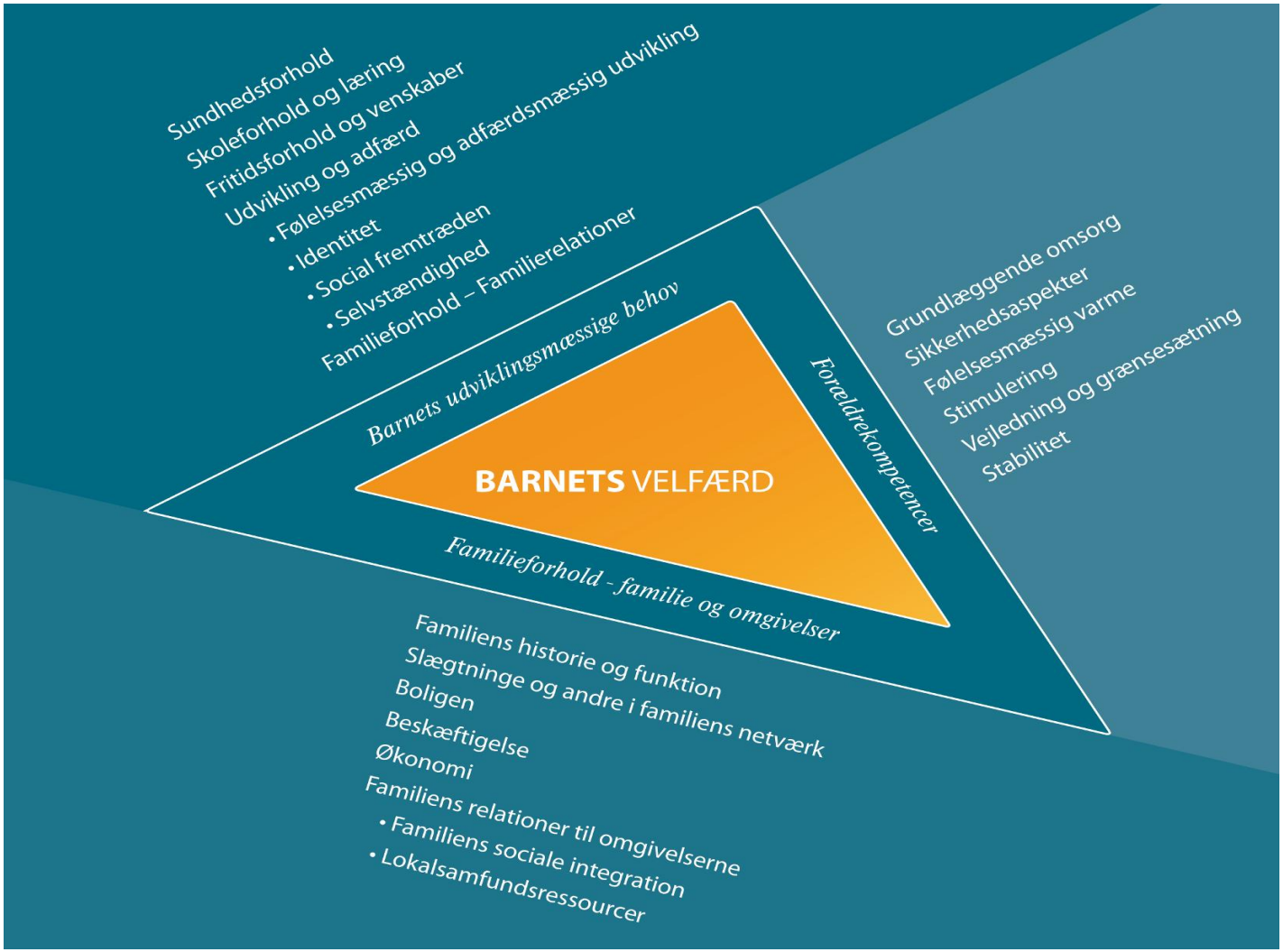
Sundhedsforhold
Skoleforhold og læring
Fritidsforhold og venskaber
Udvikling og adfærd
• Følelsesmæssig og adfærdsmæssig udvikling
• Identitet
• Social fremtræden
• Selvstændighed
Familieforhold – Familierelationer
Barnets udviklingsmæssige behov
BARNETS VELFÆRD
Forældrekompetencer
Grundlæggende omsorg
Sikkerhedsaspekter
Følelsesmæssig varme
Stimulering
Vejledning og grænsesætning
Stabilitet
Familieforhold - familie og omgivelser
Familiens historie og funktion
Slægtninge og andre i familiens netværk
Boligen
Beskæftigelse
Økonomi
Familiens relationer til omgivelserne
• Familiens sociale integration
• Lokalsamfundsressourcer

For at sikre
en retfærdig udvælgelse
har jeg besluttet at give
jer alle den samme opgave
I skal klatre op i træet

+

Propfuld af energi

Initiativrig

Nysgerrig og udforskende

Kreativ

Risikovillig / parat til at tage chancer

-

- God til at sidde stille
- God til at følge med
- God og opmærksom netværker
- Vedholdende
- Kan overskue og bevare fokus i komplekse sammenhænge

ADHD

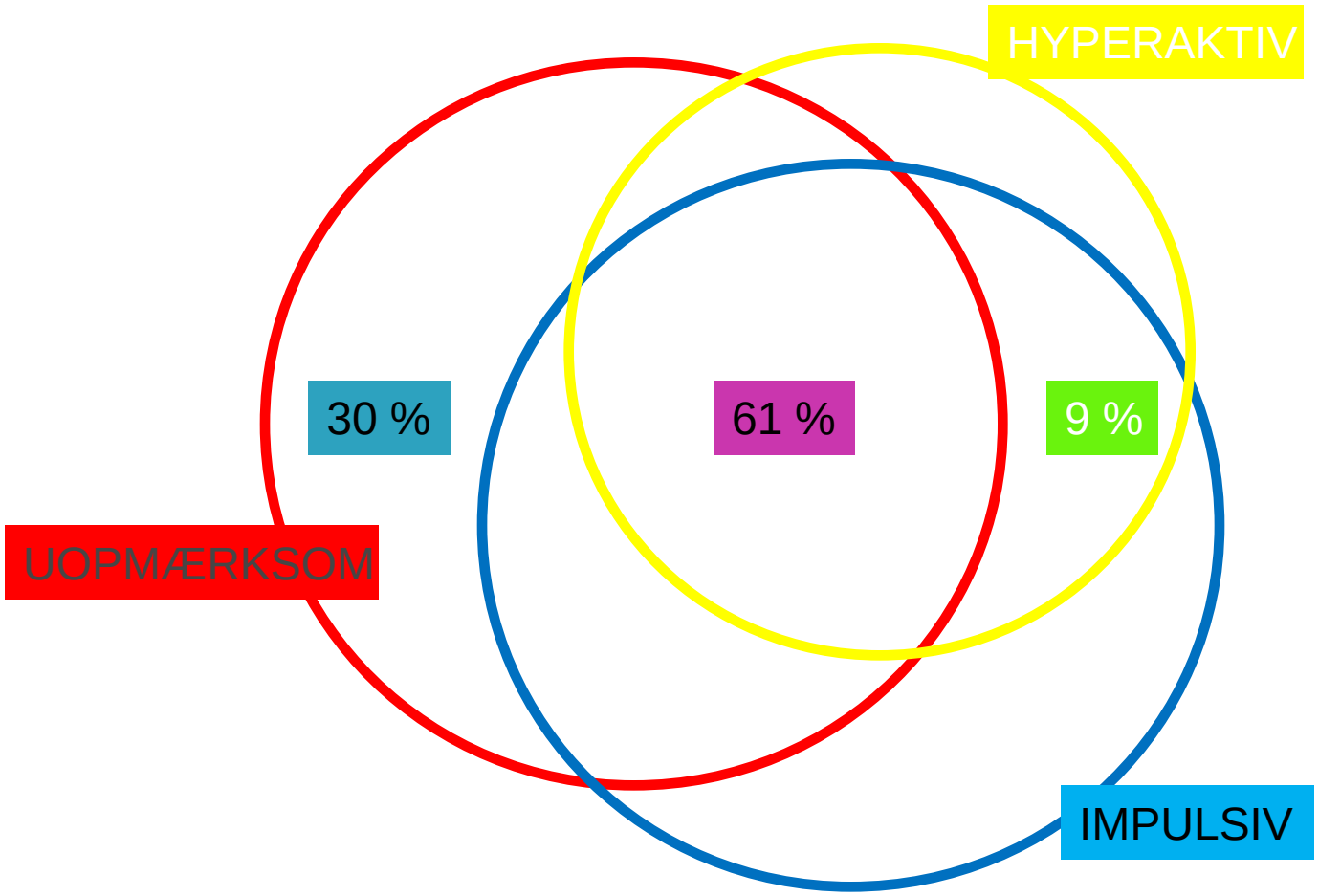

Samspillet

- Urolige og uopmærksomme børn kræver ekstra opmærksomhed, tid, og støtte, og de er svære at få til at indordne sig under skolens snævre rammer.
- Dette medfører ofte at voksne
  - Bliver mere negative
  - Bliver mere dirigerende
  - Føler sig imkompetente
  - Føler sig magtesløse

Sonuga – Barke 2006;

Kontekstafhængig

- Vuggestue: Fokus på det enkelte barn og på daglige rutiner.
- Børnehave: *Plads til spontanitet og uro*
- Skolebegynder: *Lytte, sidde stille, fokusere, behovsudsætte*
- Mellemtrin: *Samarbejde, kommunikere, prioritere, planlægge fremadrettet.*
- Udskoling: *Socialisere, skabe personlig identitet*

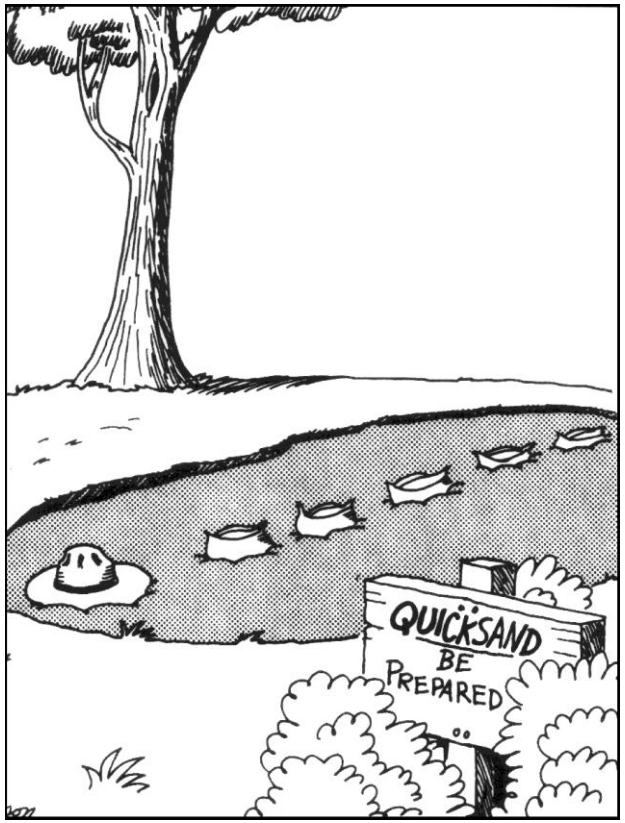

Funktionelle vanskeligheder + beskyttende faktorer + risikofaktorer = risikoprofil

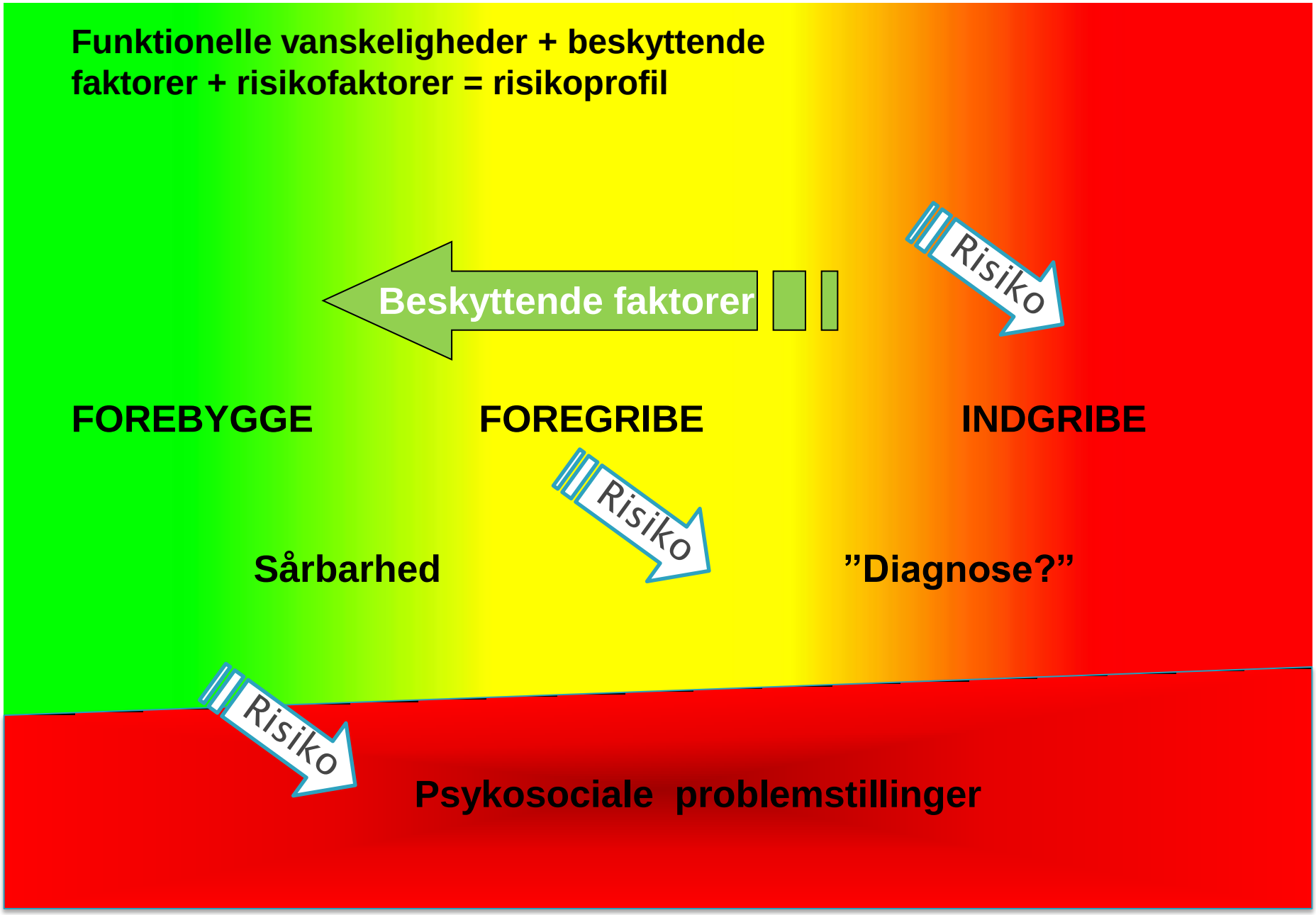

Pubertet forstærker problemer

- Risikoadfærd med biler, stimulanser, rapserier, m.v.
- Afhængighed af spil, sex, IT, video, chat, etc
- Lån, afbetaling, gæld til at finansiere misbrug etc.
- Øget ansvar for andre (familie, økonomi, job)
- Impulsivitet og pludselige affektudbrud alvorligere.

Associerede karakteristika:

- **Problemer med at organisere**
- **Problemer i sociale situationer**
  (gylden middelvej dårligt skiltet)
- **Nedsat evne til at tåle stress**
  (mister overblik)
- **Lav selvfølelse**
- **Humørsvingninger**
  (rastløs, utilfreds, mikrodepressiv)
- **Udsættelsestvang**
  (motivationsforstyrrelse)
- **Tendens til afhængighed**
  (begejstring / beruselse)

Piger og ungdomspsykiatri

Gennemgang af 100 sager

* **Piger henvist grundet samspilsproblemer og / eller opmærksomhedsproblemer, opfylder som oftest kriterierne for ASF / ADHD.**

* **Piger med ASF opfylder ofte ADHD kriterierne.**

* **Ca. 50% af forældre til piger henvist til ungdomspsykiatrien har søgt professionel hjælp p.g.a. uro vedr. udvikling eller adfærd inden 4 års alderen.**

DSM-IV (V) & ICD-10 (11)

Diagnostic and Statistical Manual & International Classification of Diseases

Tre kerneområder (triade):

- **Socialt samspil**
- **Social kommunikation**
- **Repetetiv, stereotyp adfærd**

Samles i to domæner (dyade):

- **Social kommunikation og samspil**
- **Indsnævret, repetiv adfærd og interesse**

Fra kategorialt til dimensionalt perspektiv

Træder i kraft: Forår 2013 (ICD-11 i 2015)

DSM-V

Grundigere udredning i relation til:

- **Generelt funktionsniveau**
- **Sprog**
- **Intellektuel kapacitet**
- **Andre funktionsnedsættelser eller sygdomme**

Sproglig udvikling ikke længere inklusions- / eksklusionskriterie

- **Ikke er specifik for autisme**
- **Forsinket sprogudvikling forekommer ofte uden autisme**
- **Autisme kan forekomme uden forsinket sprogudvikling**
- **En del børn med autisme udvikler et flydende sprog på et senere tidspunkt (f.eks. op til skolestart)**

Sproglig udvikling af stor betydning for:

- **Funktion og udvikling**
- **Prognose**
- **Undervisning og behandling**

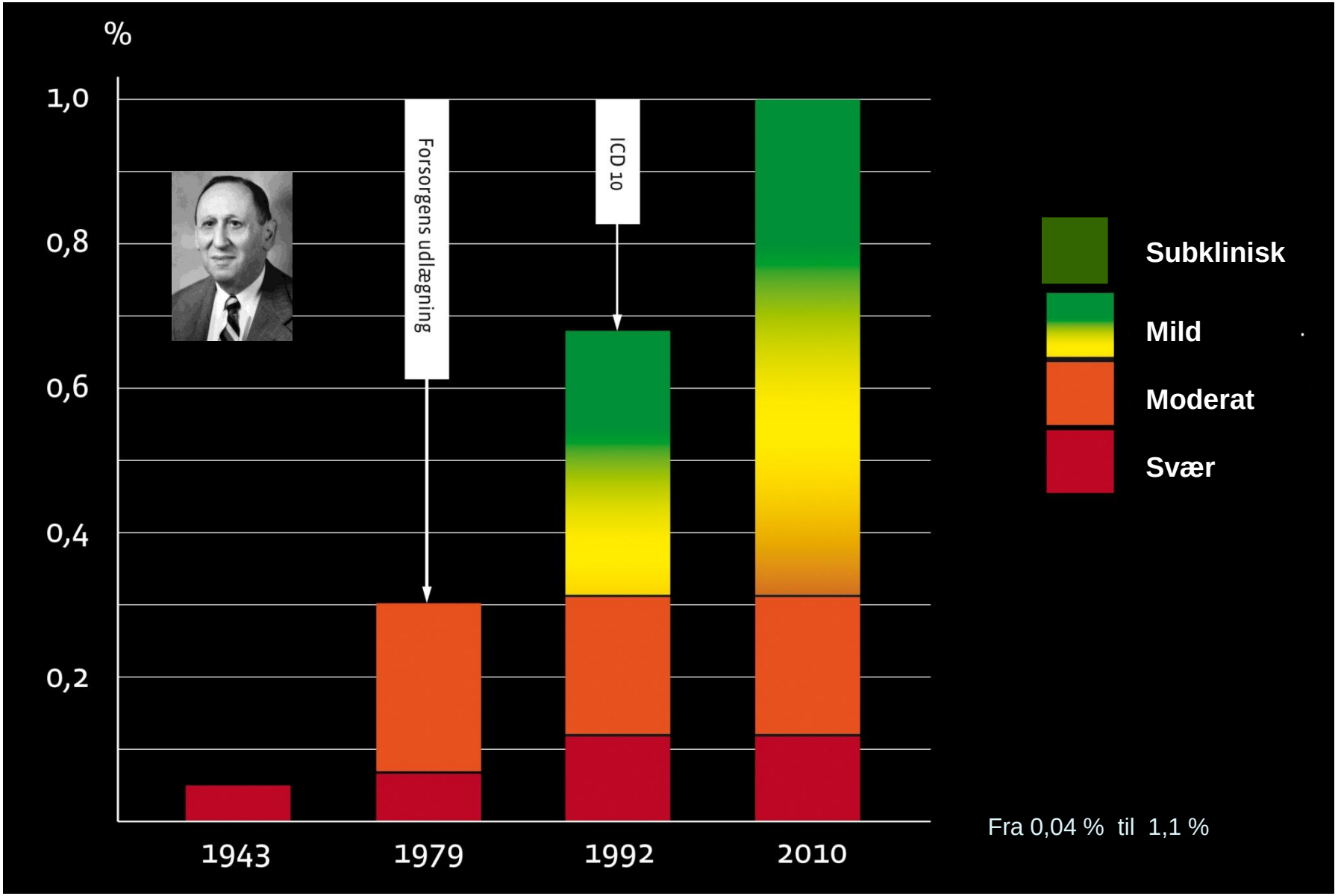
%
1,0
0,8
0,6
0,4
0,2
Forsorgens udlægning
ICD 10
1943
1979
1992
2010
Subklinisk
Mild
Moderat
Svær
Fra 0,04 % til 1,1 %

Funktionelle vanskeligheder + beskyttende faktorer + risikofaktorer = risikoprofil

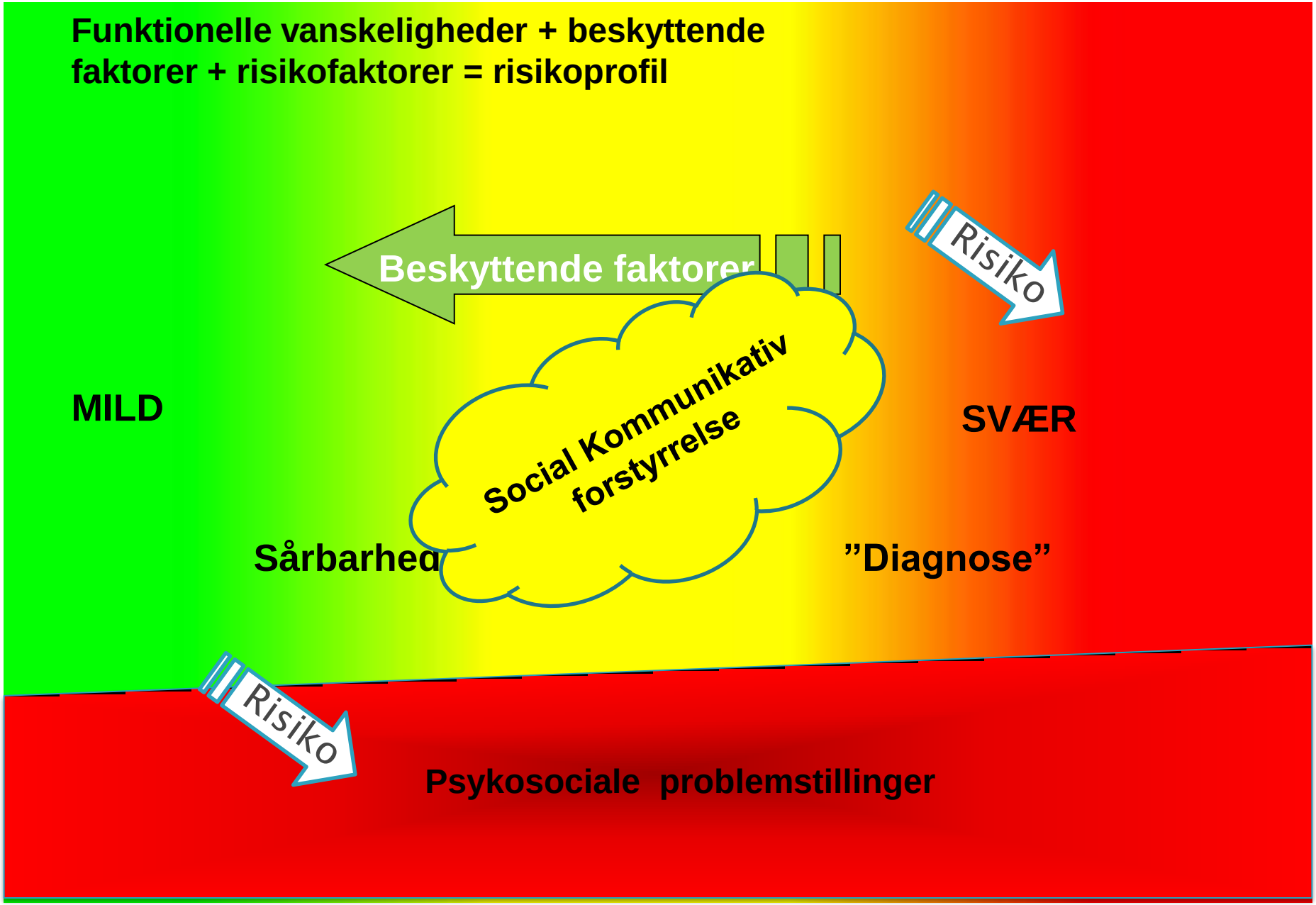

Det ekstra

Fysisk: f.eks.: sensorisk, motorisk, epilepsi, m.v.

Psykiatrisk: f.eks.: angst, depression, socialfobi m.v.

Udviklingsmæssigt: f.eks.: ADHD, dysleksi, sprogproblemer, m.v.

	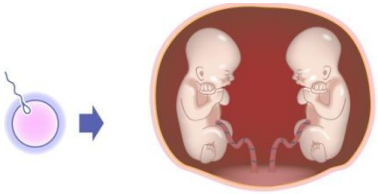 Enæggede	Tveæggede
Klassisk autisme hos begge tvillinger	36 % (4 tvillingepar af 11)	0% (0 tvillingepar af 10)
Klassisk autisme hos én tvilling Sociale-sproglige problemer hos anden	46 % (5 tvillingepar af 11)	10% (1 tvillingepar af 10)
Klassisk autisme hos én tvilling Upåfaldende udvikling hos den anden	18 % (2 tvillingepar af 11)	90% (9 tvillingepar af 10)
Total risikofaktor	82%	10%

64 %

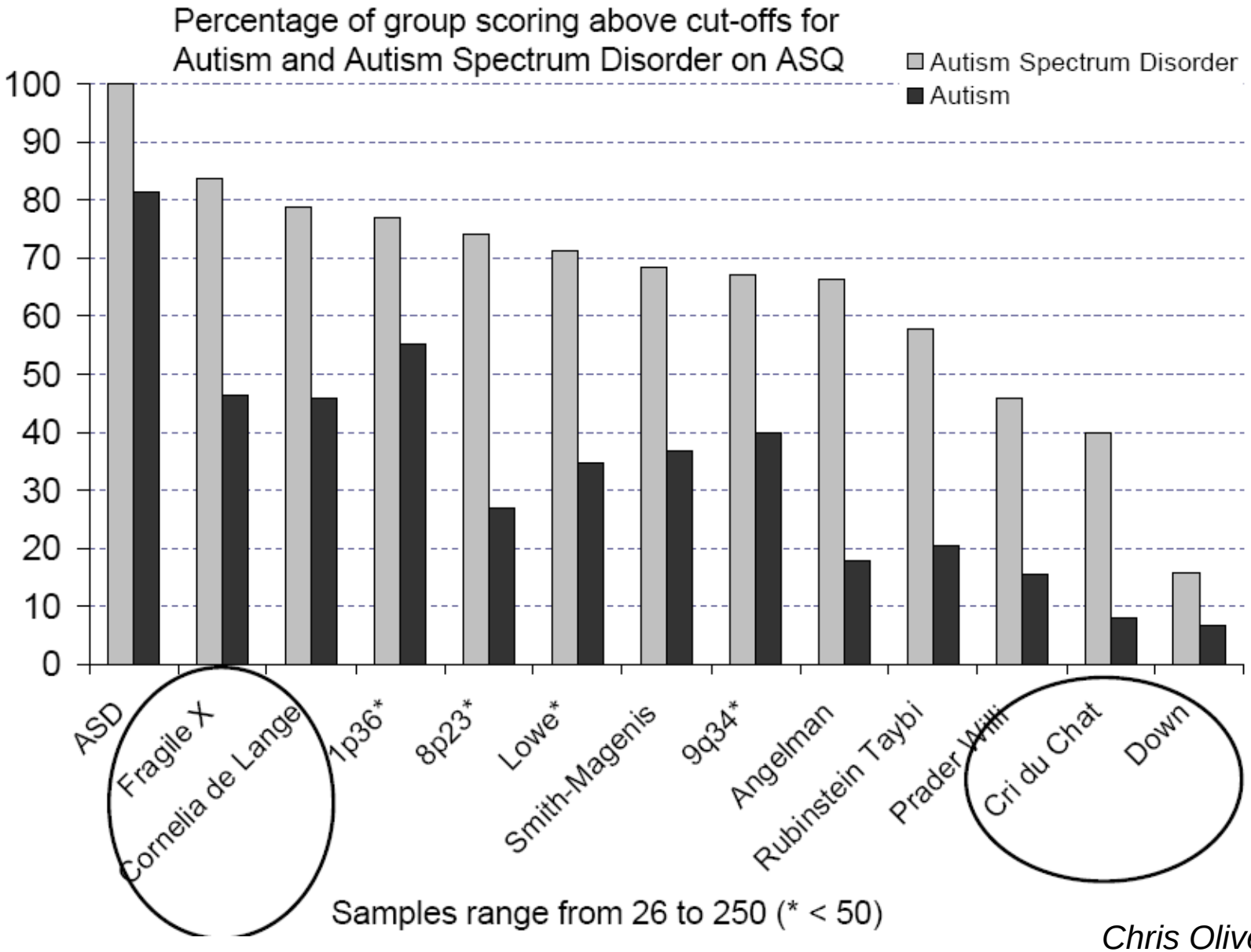

Chris Oliver

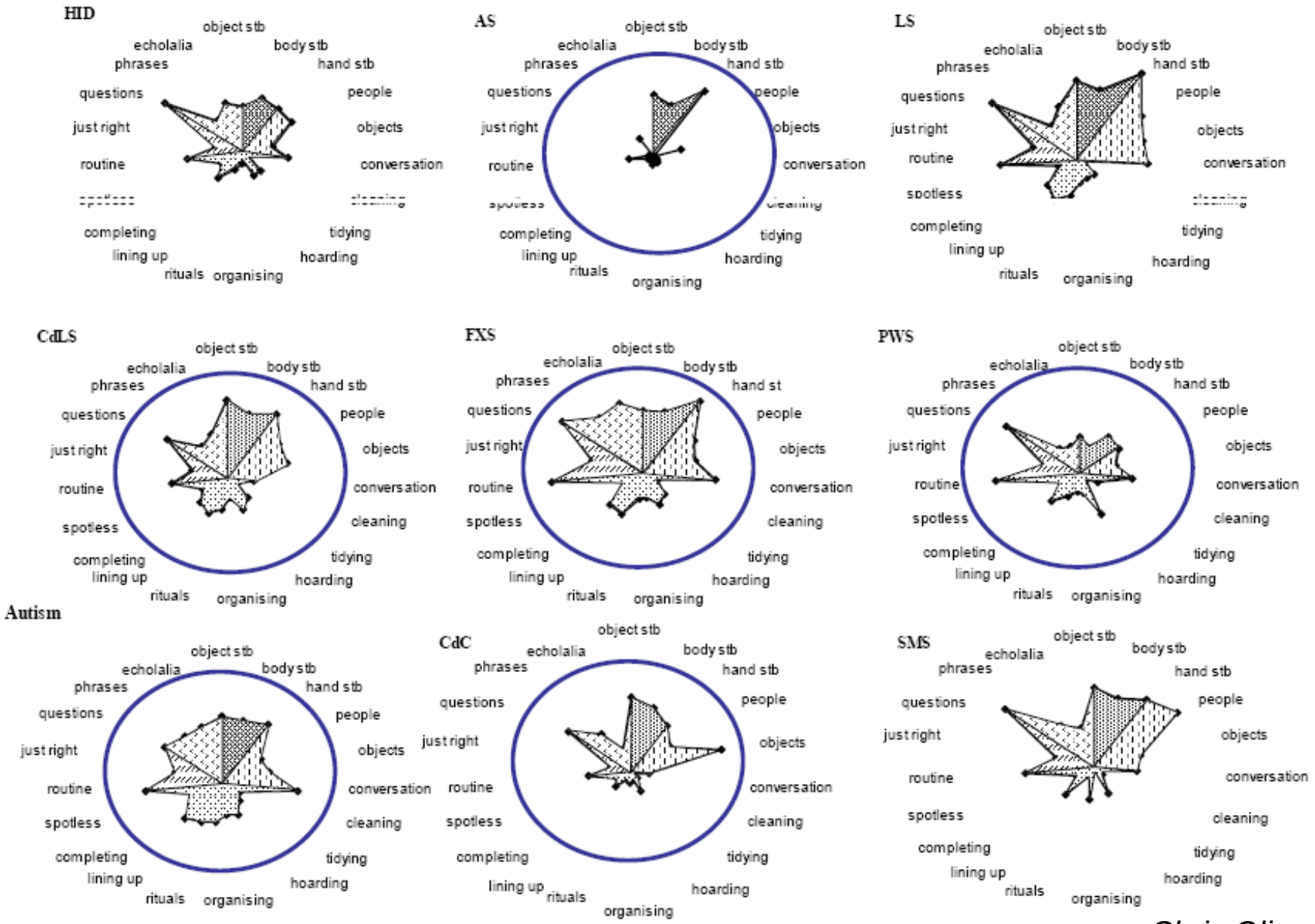

Chris Oliver

The Lancet - juni 2010

'Vi mangler stadig en forklaring på autisme…. …….vi står fortsat over for en lang række problematikker, som det er særdeles vanskeligt at måle og endnu vanskeligere at påvise som værende fælles for alle personer med autisme.

Dette gælder f.eks. miljøbestemte faktorer, effekten af forskellige behandlingsformer, komorbide tilstande, og en række genetiske og neurofysiologiske forskelle som vi endnu ikke er i stand til at forklare.

Den helt store udfordring er derfor at få belyst de undergrupper, der skjuler sig inden for denne forstyrrelse'

Spence SJ and Thurm A

Autisme / ADHD relationer:

- Autisme og ADHD optræder sjældent isoleret. Begge tilstande indikerer et behov for at der screenes for ”komorbiditet”
- Effektive interventionsmetoder kan være virksomme over for flere forskellige tilstande
- De samme kognitive mekanismer kan spille en vigtig rolle relation til forskellige tilstande
- ADHD og autisme indgår i en række forskellige syndromer
- ADHD og autisme er ikke alt-eller-intet fænomener
- ADHD og autisme kan være lovlig godt ”branded”

Jeg har en søn på 10½ mdr., som jeg synes reagerer anderledes end andre på hans alder.

Han er en glad dreng, som sjældent græder. Det der bekymrer mig er, at han ikke reagerer, når jeg taler til ham, medmindre jeg laver sære lyde med legetøj eller lignende, og han kan nemt sidde for sig selv og lege med et par klodser, uden at han så meget som kigger på mig.

Når der er musik bliver han helt fordybet. Så kigger han væk, og er ikke til at få i kontakt, medmindre jeg igen laver sjove lyde. Hans yndlingsbeskæftigelse er at sidde og vinke med en hånd mens han helt forstenet ser på den. Dette kan stå på i en periode af 3-8 min.

Andre forældre bemærker, at han er anderledes, og det har gjort at min bekymring næsten er blevet til virkelighed.

Er det noget jeg skal være bekymret for, eller er det meget "normalt"?

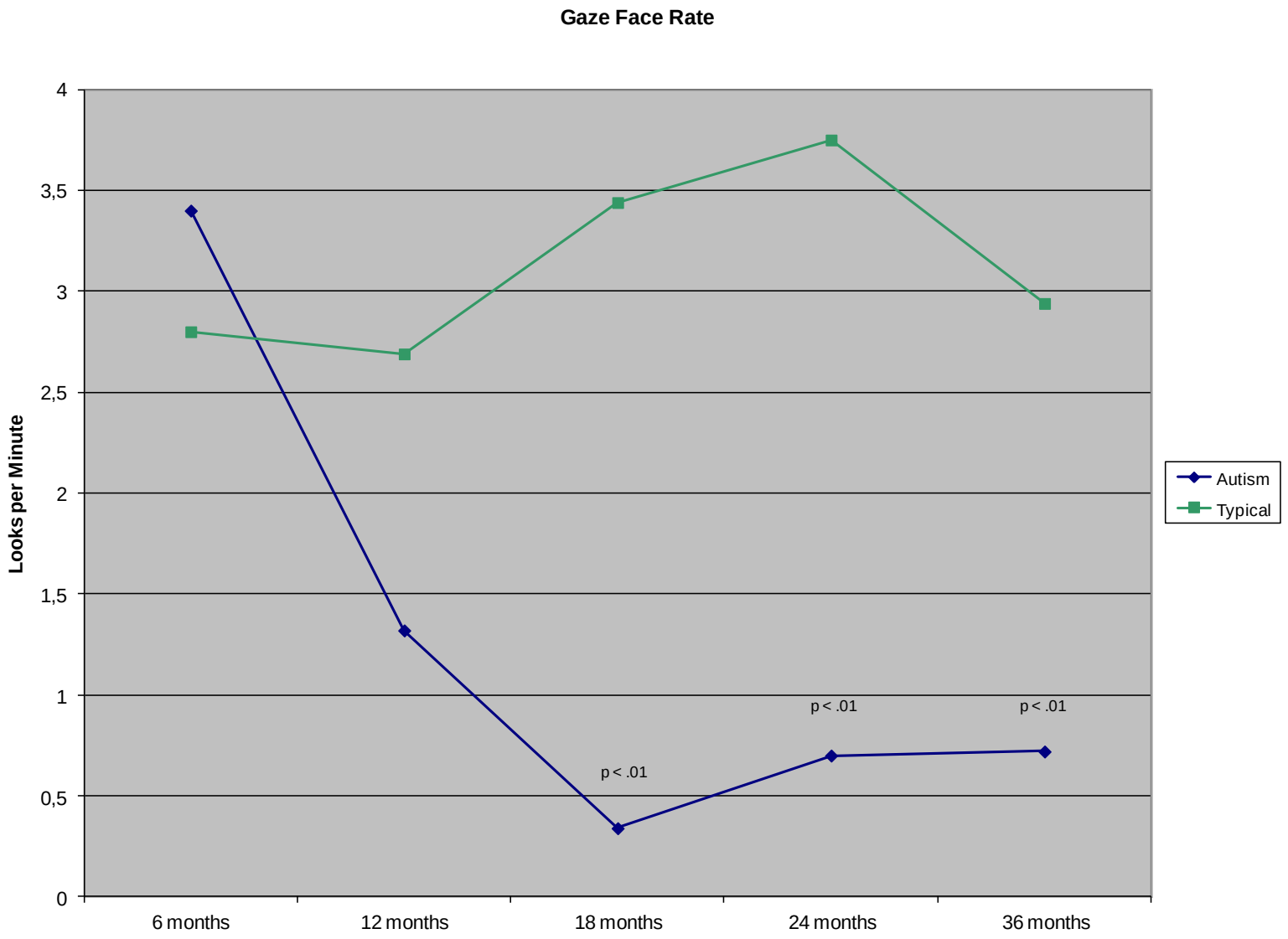

Sally Ozonoff – The Mind Institute 2008

En fysisk verden

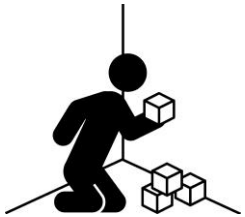

Objekter

Manipulere

Årsag - virkning

Observere

En social verden

Subjekter

Kommunikere

Intention

Spejle og tolke

Grundtrin ved kommunikation

Gensidig opmærksomhed

- Spejling
- Imitation
- Udveksling
- Fælles fokus
- Turskift
- Samtale
- Problemløsning
- Følelsesmæssig afstemning
- Regler

Dominoeffekten

Social kommunikation

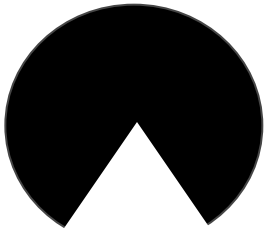

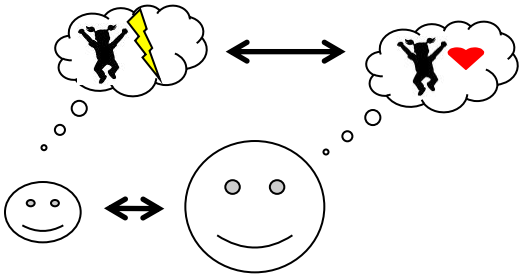

Social intuition

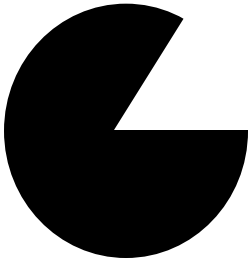

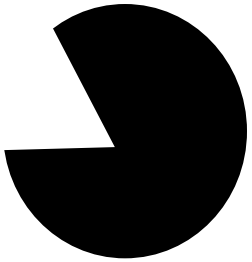

Social interaktion

Social forestillingsevne

Hvilken kat ?
Begrebet ”kat”

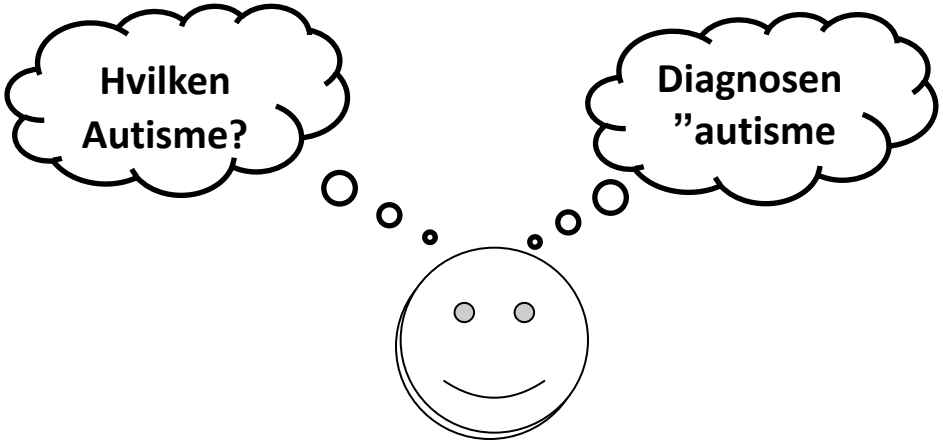
Hvilken
Autisme?
Diagnosen
”autisme

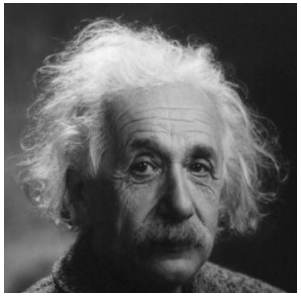

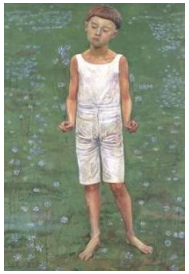
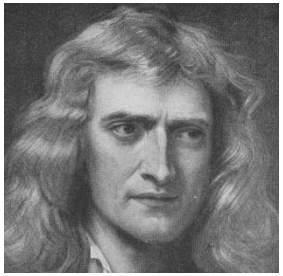

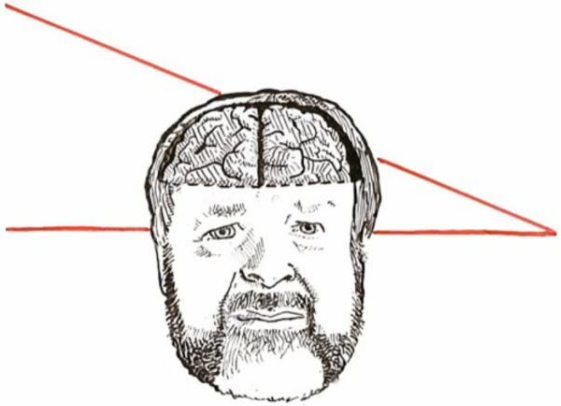

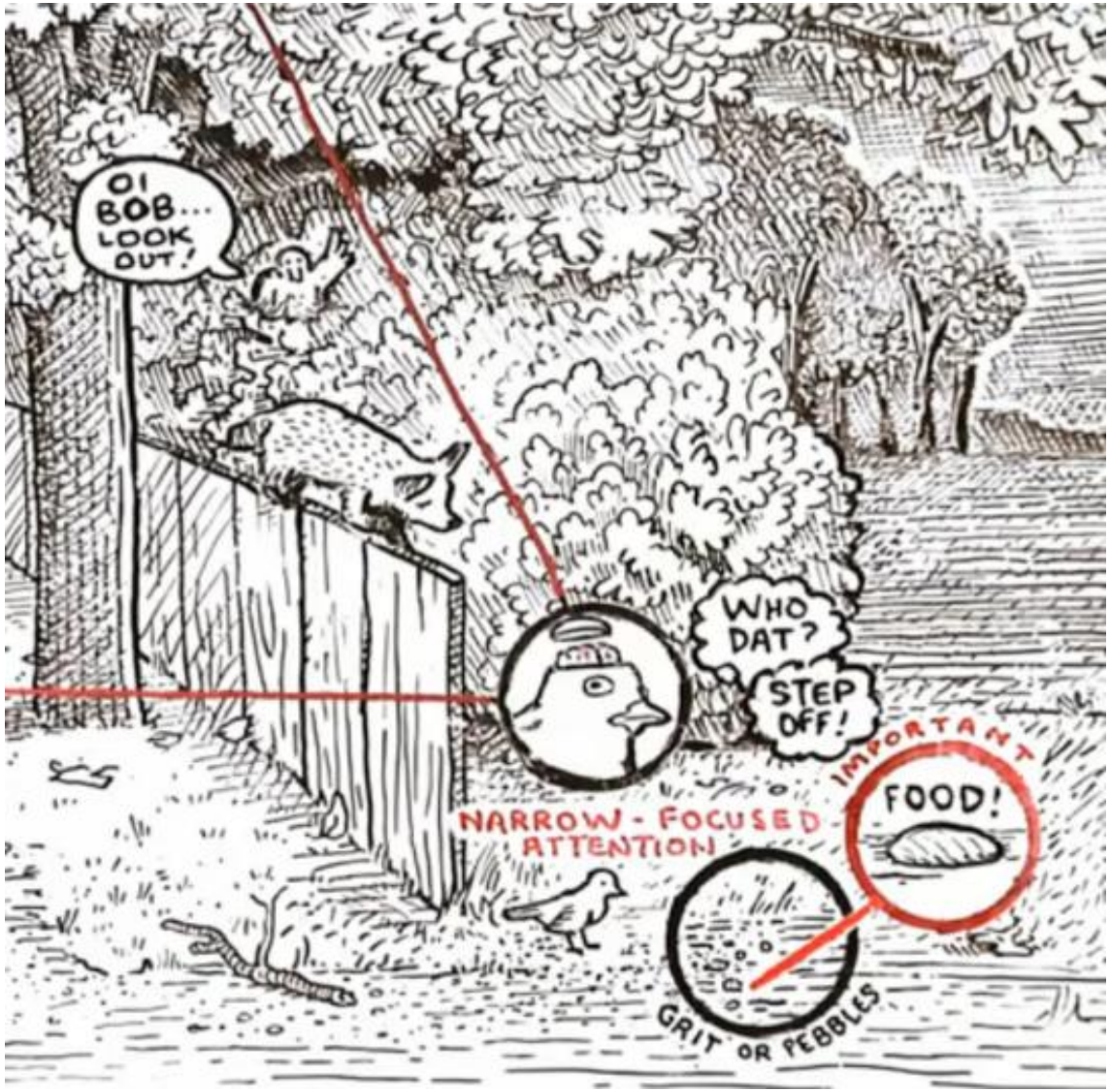
OI BOB... LOOK OUT!
WHO DAT?
STEP OFF!
IMPORTANT
FOOD!
NARROW - FOCUSED ATTENTION
GRIT OR PEBBLES

Neuropsykologiske forklaringsmodeller

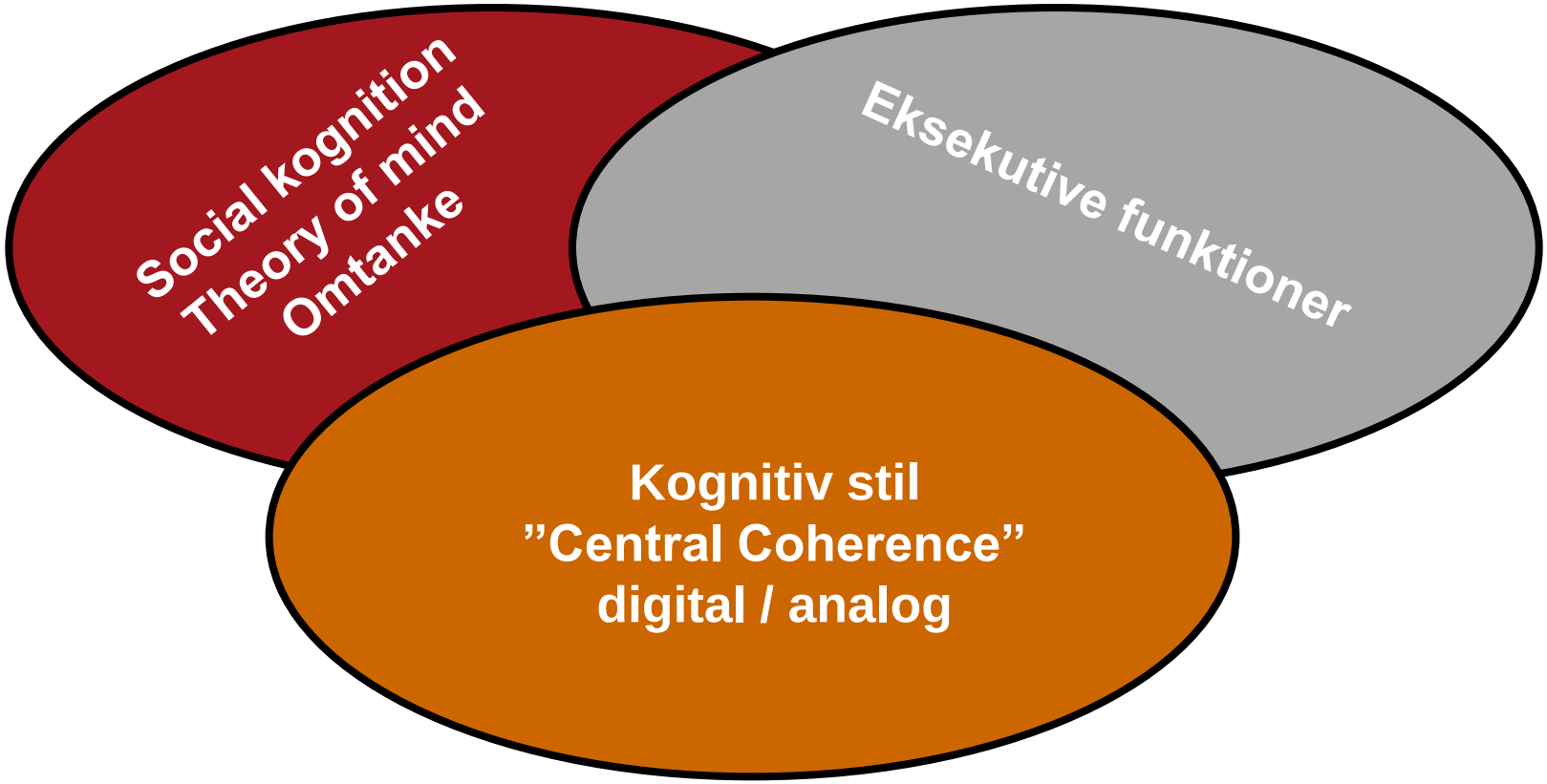

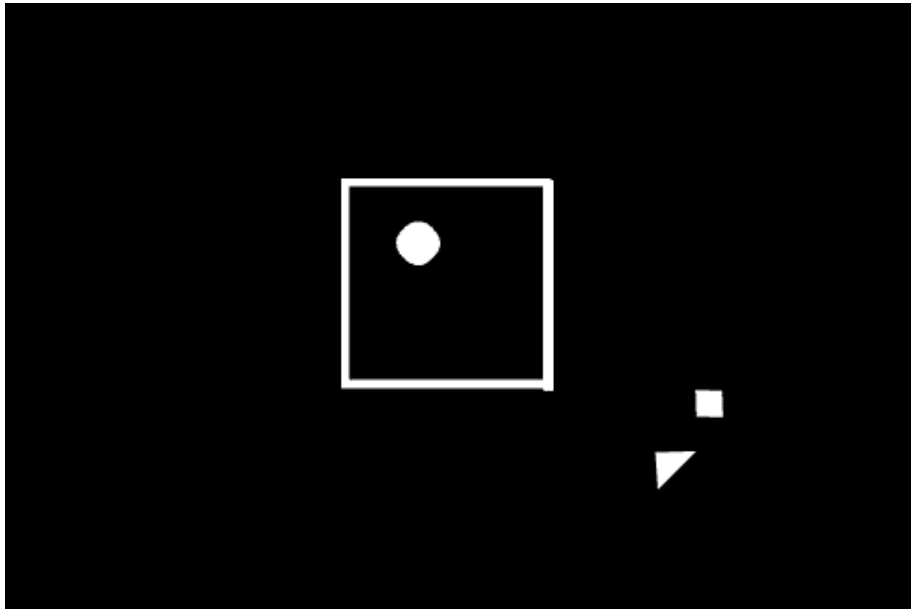

TOM: Kan bl.a. ytre sig ved:

Problemer med:

- **at aflæse ansigtsudtryk og kropssprog,**
- **at forestille sig hvad andre tænker og føler,**
- **at forstå uskrevne regler** ***(som at vide, hvor tæt man skal gå til andre),***
- **at begynde og afslutte en samtale,**
- **at handle socialt passende.**

En ofte meget bogstavelig fortolkning af ord.

Kan virke fjern / grænseoverskridende og detaljefokuseret.

TOM: Pædagogiske implikationer

Der bør undervises specifikt i forståelse af mentale tilstande / omtanke

Der bør undervises specifikt i kommunikations-strategier

Forklaringer og instruktioner bør være meget konkrete

Der bør benyttes eksempler fra egen hverdag /oplevelsesverden

Der bør udvises tålmodighed – udvikling sker langsomt

Neuro-imaging og TOM

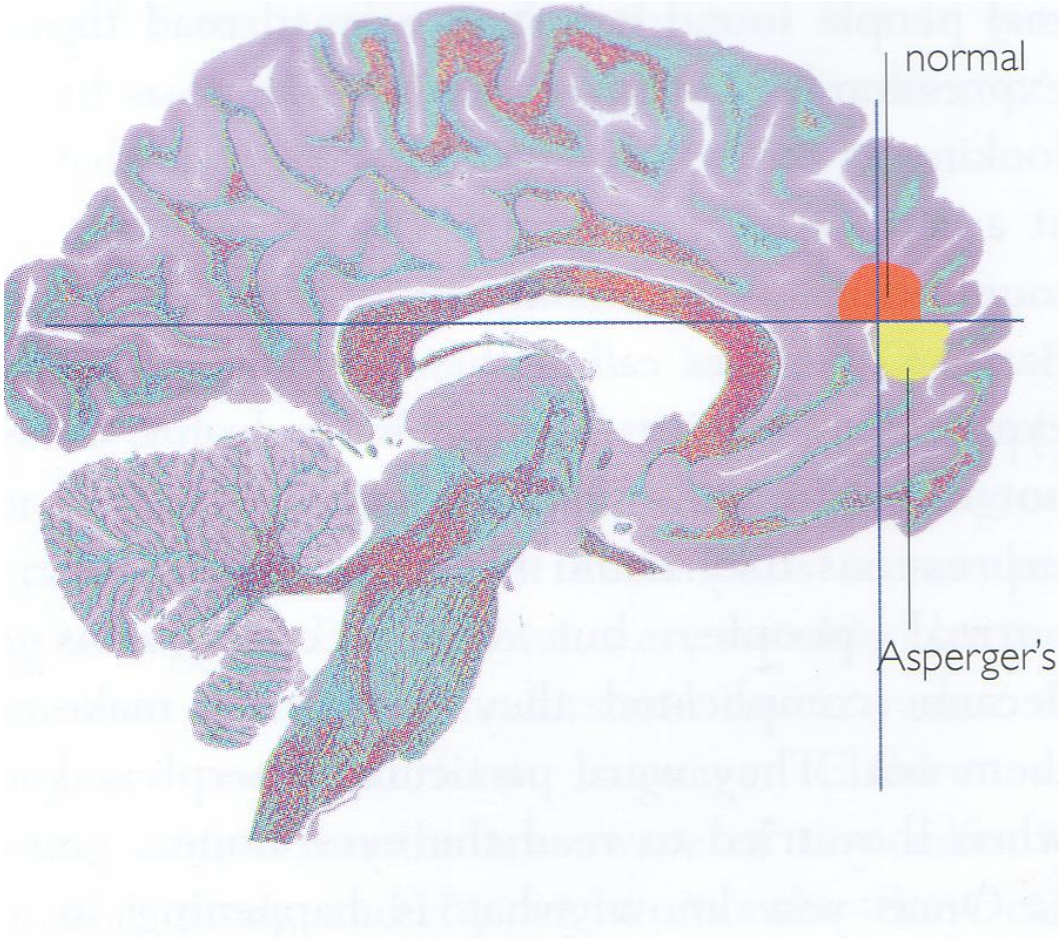

TOM / om-tanke

Ca. fem års forsinkelse ved Aspergers syndrom

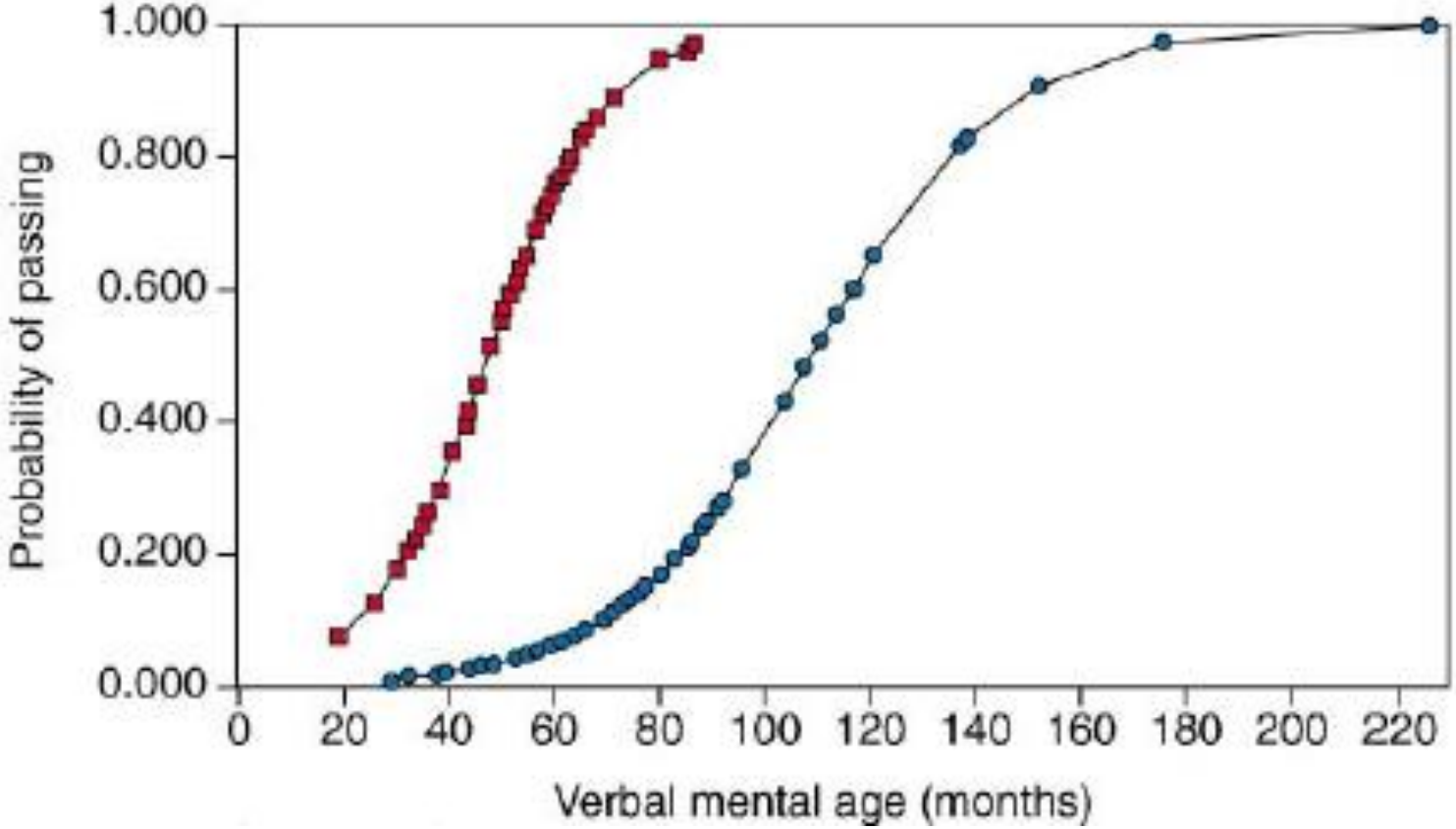

Kognitiv vurdering

At sætte barnets adfærd i relation til en vurdering af barnets hjernemæssige udvikling

Belyse udviklingsmuligheder og kompensations-muligheder (i hvilke sammenhænge kan barnet udnytte sine ressourcer)

Kognitive funktioner

Opmærksomhed og impulskontrol

Grov- og finmotorik

Perception

Sprogforståelse og sprogproduktion

Hukommelse

Eksekutive funktioner

Social kognition og sociale færdigheder

Eksekutive funktioner vs. Social kognition og sociale færdigheder

- EF spiller en afgørende rolle for evne til mentalisering (TOM)
- TOM har ikke samme vitale betydning for udvikling af EF
- Individuelle forskelle i udvikling af AF kan forklare en del af den meget store variation vi ser inden for grupper som f.eks. mennesker med autisme
- EF har afgørende betydning for coping med autisme og ADHD

Vågenhed – arousel
”Parathed til at handle”

Generelt energiniveau

- <u>hyperaktiv</u> (svært ved at sortere væsentlige stimuli fra – medfører overdreven aktivitet)

- <u>hypoaktiv</u> (svært ved at reagere på væsentlige stimuli)

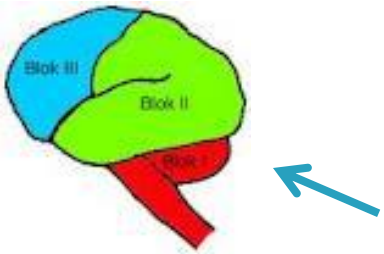

Hvor er jeg?

Erkendelse af at jeg er til stede - skabe en subjektiv oplevelse af virkeligheden (bearbejde sanseinformation)

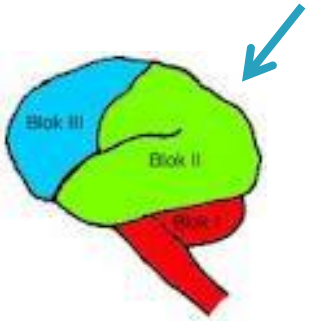

Hvad gør jeg?

Planlægge handlen (strategi hen imod et mål)

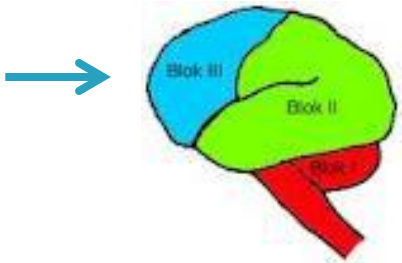

Opmærksomheden …

Opmærksomheden er den ”energi” som resten af hjernen er afhængig af

Hvis man ikke kan fokusere sin opmærksomhed, modtager man ikke informationer systematisk, hvilket igen påvirker indlæringen

Opmærksomhed

- Undersøgende opmærksomhed (aktiv interesse for omgivelserne)
- Fastholde opmærksomhed (kunne opretholde mål og energiniveau, "Find Holger")
- Delt opmærksomhed (kunne forarbejde flere ting samtidig – variation, motivation, motorisk aktivitet)
- Fleksibel opmærksomhed (kunne skifte opmærksomheds-fokus, f.eks. fra + til – stykker)
- Selektiv opmærksomhed (rette opmærksomheden mod det væsentlige og ignorere andre stimuli)
- Flytte opmærksomhed (kunne nedtone et opmærksomhedsfelt)
- Impulsstyring/afledelighed (kunne hæmme lysten til at reagere)

Eksekutive funktioner

Sætter os i stand til at:

- Initiere og organisere målrettet
- så umiddelbare behov tilsidesættes
- til fordel for langsigtede mål

Problemløsning – Eksekutive funktioner

- At kunne sætte realistiske mål
- At kunne planlægge og organisere/udføre så målet kan nås
- At kunne hæmme/fravælge impulser og handlinger, der vil hindre eller forsinke vejen mod målet
- At fastholde retningen selv om andre tanker og ideer synes mere tiltrækkende
- At kunne evaluere sin evne til at nå målet
- At løse problemer som opstår i forhold til arbejdet hen imod målet
- At kunne overføre tillært adfærd til andre lignende situationer
- At kunne tage andres perspektiv i opgaveløsningen

Eksekutive funktioner
(spiller sammen i forskellige grader og mønstre)

Planlægge organisere prioritere og initiere handling	Fokusere, fastholde og flytte opmærk-somhed fleksibelt	Regulere arousal, fastholde formål + tempo	Dæmpe frustration og regulere følelser	Bruge arbejds-hukommelse og mobilisere viden	Afstemme og regulere aktivitet
Initiere	Fokusere	Vedholde	Afstemme	Huske	Handle

BRIEF : relateret til impressiv og ekspressiiv sprogudvikling

Kommunikation indbefatter

- Retning og fokusering af opmærksomhed
- Skift af opmærksomhed
- Evnen til at følge hurtigt skiftende stimuli
- Udvælgelse af - samt modtagelse af information
- Bearbejdelse af information
- Hukommelse samt lagring af information
- Videreformidling af information
- Timing

Eksekutive funktioner – autisme og ADHD

- Impulshæmning
  - Regulering af motorisk tempo, temperament, følelser
- Planlægning
- Opgaveløsning
- Arbejdshukommelse
- Flydende sprogfunktion
- Selektiv og vedvarende opmærksomhed
- Kognitiv fleksibilitet eller delt opmærksomhed

KOGNITION

STIMULI → RESPONS

Lugt og smag

Syn

Lyd

Taktil

Kropsfornemmelse

90 %

Automatiseret bearbejdning

Kræver næsten ingen hjernemæssig energi

10 %

Bevidst / eksekutiv bearbejdning

Pres på hjernen

Genkendelse
Hukommelse
Udvælgelse
Styring
Dæmpning

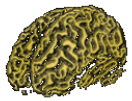

Feed back =

Forstærkning

Social afstemning

Støtte ved eksekutive vanskeligheder

- Organiser i rummet funktionelt og tiden sekventielt
- Reducer støj og placer strategisk
- Udnyt visuel og auditiv forudsigelighed
- Giv hyppig og positiv respons på adfærd og arbejde
- Tillad fysisk aktivitet – gerne som led i opgaver
- Inddrag barnet i styringen af hvor meget det skal nå
- Tilpas sværhedsgrad (nærmeste udviklingszone)
- Giv hjælp til overgange – vær rollemodel
- Hjælp barnet til at forstå sociale og kognitive processer

Kernekompetencer (WHO)

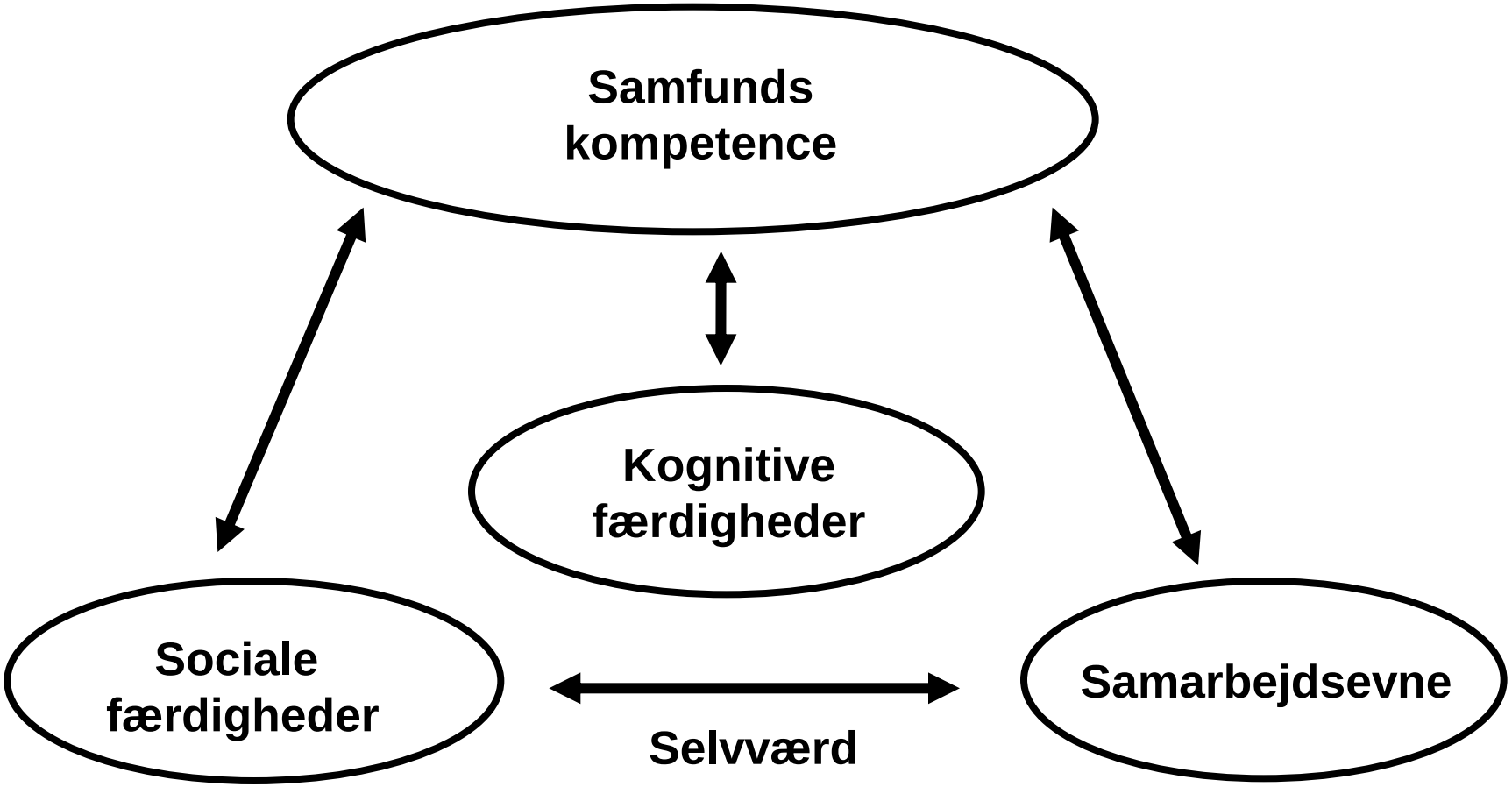

Kernekompetencer (WHO)

Selvindsigt

Evne til kritisk refleksion (alene/gruppe)

Evne til at tage beslutninger (alene/gruppe)

Samarbejdsevne

Evne til at håndtere følelser

Empati

Evne til at kommunikere effektivt

Evne til at håndtere stress

Kreativitet

Evne til at løse problemer (alene/gruppe)

Sammendrag

- Tilrettelæg **individuelle** programmer
- Begræns kilder til frygt og nervøsitet
- Inddrag motivationsfaktorer aktivt
- Begræns / modvirk adfærd som hæmmer udvikling og socialt samvær
- Støt koncentration / fjern støjkilder og uro
- Vær opmærksom på tillægsproblematikker som kan behandles
- Byg på styrkeområder